

Rozwiązanie zadania F 866.

Energia potencjalna kulki dla maksymalnego wychylenia w lewo wynosi $U_L = 2mgl \sin^2(\beta/2)$, a w prawo $U_P = 2mgl \sin^2(\alpha/2)$. Dla małych kątów α i β mamy: $U_L = mgl\beta^2/2$ i $U_P = mgl\alpha^2/2$. Po pierwszym uderzeniu w powierzchnię kulka będzie miała energię kinetyczną $U_1 = K mgl(\beta^2 - \alpha^2)/2$ i wychyli się o kąt β_1 , odpowiadający sumie tej energii kinetycznej i energii potencjalnej odpowiadającej wychyleniu o kąt α , czyli $\beta_1^2 = K\beta_0^2 + (1-K)\alpha^2$. Powtarzając to rozumowanie dla kolejnych uderzeń, dostajemy ogólne wyrażenie na wartość kąta po n -tym uderzeniu: $\beta_n = \sqrt{K^n \beta_0^2 + (1-K^n)\alpha^2}$. Zauważmy, że $\beta_n \rightarrow \alpha$ dla $n \rightarrow \infty$, chyba że $K = 1$ (zderzenie sprężyste), kiedy to $\beta_n = \beta_0$ dla dowolnego n .

gdzie τ jest czasem przejścia przez perigeum, a

$$N = \sqrt{\frac{\mu}{a^3}} \quad (\text{III prawo Keplera})$$

zwane *ruchem średnim* w istocie jest uśrednioną prędkością kątową satelity, natomiast a i e oznaczają odpowiednio *półos wielką* orbity (połowę odległości między perigeum i apogeum) oraz *mimośród* (spłaszczenie) orbity. Dla skrócenia zapisu wprowadziliśmy $\mu = GM_{\oplus} = 398600,4418 \cdot 10^9 \text{ m}^3/\text{s}^2$ zamiast iloczynu stałej grawitacji i masy Ziemi.

Chociaż obliczenia prowadzimy w układzie płaszczyzny orbity, to będziemy korzystać wyłącznie z iloczynów wektorów, aby wynik przedstawić w postaci niezależnej od wyboru układu współrzędnych. Kwadraty długości wektorów mamy z twierdzenia Pitagorasa lub z iloczynu skalarnego wektora przez siebie, co na jedno wychodzi:

$$(4) \quad r^2 \equiv |\mathbf{r}|^2 = \mathbf{r} \cdot \mathbf{r} = a^2(1 - e \cos E)^2 \Rightarrow e \cos E = 1 - \frac{r}{a},$$

$$(5) \quad v^2 \equiv |\mathbf{v}|^2 = \mathbf{v} \cdot \mathbf{v} = \frac{\mu}{a} \frac{1 + e \cos E}{1 - e \cos E} = \frac{\mu}{r} \left(2 - \frac{r}{a}\right),$$

gdzie ostatnia równość wynika z podstawienia (4) do (5). Z ostatniego wzoru wynika, że energia całkowita $\mathcal{E} = \frac{1}{2}v^2 - \frac{\mu}{r} = -\frac{\mu}{2a}$ jest stała, jak należało oczekiwać, oraz:

$$\frac{1}{a} = \frac{2}{r} - \frac{v^2}{\mu}.$$

Mając półos a orbity, spłaszczenie orbity znajdziemy z pomocą iloczynu skalarnego (1) przez (2):

$$(6) \quad d \equiv \frac{\mathbf{r} \cdot \mathbf{v}}{\sqrt{\mu a}} = \frac{-(\cos E - e) \sin E + (1 - e^2) \sin E \cos E}{1 - e \cos E} = e \sin E.$$

Korzystając z (4) oraz (6), mamy

$$e^2 = \left(1 - \frac{r}{a}\right)^2 + d^2, \quad \text{tg } E = \frac{d}{1 - \frac{r}{a}}.$$

Tak znalezione e i E po podstawieniu do (3) dają M oraz czas τ . Ćwiartkę, do której należy kąt E (i podobnie dla innych kątów), określamy na podstawie znaków funkcji $\sin$ i $\cos$, natomiast wartość samego kąta wyznaczymy za pomocą funkcji arc tg .

Gdy a , e i τ są znane, to pozostaje wyznaczyć trzy elementy określające orientację orbity w przestrzeni. Dwa z nich to kąty i oraz Ω wskazujące kierunek wektora *momentu pędu* $\mathbf{h}$ w układzie współrzędnych, w którym oś z pokrywa się z osią obrotu Ziemi. Moment pędu jest proporcjonalny do iloczynu wektorowego $\mathbf{r}$ i $\mathbf{v}$, który w układzie współrzędnych o osiach x , y leżących w płaszczyźnie orbity ma postać:

$$(7) \quad \mathbf{h} \equiv \mathbf{r} \times \mathbf{v} = (0, 0, h_z), \quad \text{gdzie}$$

$$h_z = \frac{\sqrt{a\mu(1 - e^2)}}{1 - e \cos E} [(\cos E - e) \cos E + \sin^2 E] = \sqrt{a\mu(1 - e^2)}.$$

Zasada zachowania pędu zapewnia, że $\mathbf{h}$ w nieobrcającym się układzie jest stałe. Znajdziemy teraz współrzędne wektora $\mathbf{h}$ w układzie współrzędnych, którego oś z pokrywa się z osią obrotu Ziemi. W tym układzie współrzędnych, składowa tego wektora w płaszczyźnie xy to $\mathbf{h}_{xy} = (h_x, h_y, 0)$. Nachylenie i wektora $\mathbf{h}$ do osi z oraz nachylenie $\Omega - \pi/2$ wektora $\mathbf{h}_{xy}$ do osi x wynikają ze stosunku ich składowych:

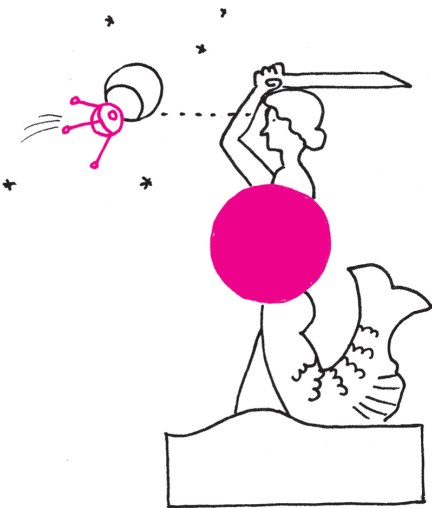
$$\text{tg } i = \frac{\sqrt{h_x^2 + h_y^2}}{h_z},$$

$$\text{tg} \left(\Omega - \frac{\pi}{2}\right) = \frac{h_y}{h_x} \Rightarrow \text{tg } \Omega = \frac{+h_x}{-h_y}.$$

Sam kąt Ω to kąt w płaszczyźnie xy między osią x a prostopadłym do $\mathbf{h}_{xy}$ wektorem

$$\mathbf{n} = (0, 0, 1) \times \mathbf{h} = (-h_y, h_x, 0)$$

wskazującym *linię węzłów*, tj. linię przecięcia orbity z płaszczyzną xy .

Rozwiązanie zadania M 1437.

Odp. Nie!

Rozważmy macierz 5×9 zawierającą 44 jedynki i zero. Szukana podmacierz musiałaby zawierać 22 jedynki, a więc mieć 23 lub 22 wyrazy. W takim razie musiałaby mieć wymiary 1×23 lub 23×1 , 1×22 lub 22×1 , 2×11 lub 11×2 , co nie jest możliwe.

Powróćmy do układu płaszczyzny orbity. Zanim wyznaczmy położenie perigeum, znajdziemy pomocniczy wektor, mnożąc wektorowo (2) oraz (7):

$$\mathbf{v} \times \mathbf{h} = \sqrt{\mu(1-e^2)}(1-e \cos E)^{-1}(\sqrt{1-e^2} \cos E, \sin E, 0).$$

Następnie odejmując (1) podzielone przez (4), otrzymujemy

$$\mathbf{e} = \frac{\mathbf{v} \times \mathbf{h}}{\mu} - \frac{\mathbf{r}}{r} = (e, 0, 0).$$

Tak zdefiniowany wektor *mimosładowy* ma długość e i wskazuje kierunek perigeum. Wektory $\mathbf{h}$ i $\mathbf{e}$ całkowicie określają orientację orbity. Prostopadły do $\mathbf{e}$ wektor

$$\mathbf{f} \equiv \mathbf{h} \times \mathbf{e} = (0, h_z e, 0)$$

też leży w płaszczyźnie orbity. Zatem iloczyny skalarne $\mathbf{n} \cdot \mathbf{f}$ i $\mathbf{n} \cdot \mathbf{e}$ są proporcjonalne do sinusa i kosinusa kąta ω , jaki kierunek perihelium tworzy z linią węzłów, skąd:

$$\operatorname{tg} \omega = \frac{\mathbf{n} \cdot \mathbf{f}}{\mathbf{n} \cdot \mathbf{e}} \frac{e}{f}.$$

Kąty *nachylenie* i , *argument perigeum* ω i *długość linii węzłów* Ω w pełni określają położenie orbity. Ponieważ wszystkie elementy określiliśmy za pomocą iloczynów wektorów, to wzory pozostają słuszne po dowolnym obrocie orbity, zmieniają się tylko składowe wektorów, ale nie ich długości i kąty między nimi. Zatem do powyższych iloczynów wektorowych można teraz podstawić znane wektory w układzie GI, by otrzymać elementy orbity i wektory pomocnicze w tym właśnie układzie.

Widoczność w Warszawie. Teraz możemy opisać sposób znalezienia odpowiedzi na pytanie postawione na samym początku. Dla nowego momentu czasu t_W należy obliczyć M , następnie rozwiązać (3) na E i znaleźć $\mathbf{r}$ w płaszczyźnie orbity z (1). Wtedy w układzie GI położenie będzie równe $\mathbf{r}_{GI} = x_e \mathbf{e} + y_f \mathbf{f}$, gdzie wektory $\mathbf{e}$ i $\mathbf{f}$ określają kierunki dużej i małej osi orbity. Dalej, oznaczając położenie Warszawy przez $\mathbf{r}_W$, możemy wyrazić wektor wodzący z Warszawy do satelity jako $\mathbf{R} = \mathbf{r}_{GI} - \mathbf{r}_W$, a kosinus kąta między zenitem a satelitą, pomijając spłaszczenie Ziemi, wynosi:

$$\cos \theta = \frac{\mathbf{R} \cdot \mathbf{r}_W}{R r_W}.$$

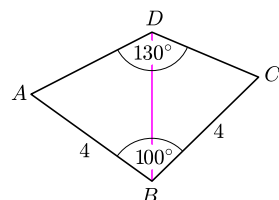
Dokończenie rachunków i znalezienie ostatecznej odpowiedzi na postawione na początku artykułu pytanie pozostawiamy Czytelnikowi.

Zainteresowani Czytelnicy mogą także wykonać obliczenia dla swojego położenia i w dowolnej chwili, korzystając z danych TLE BRITE-PL Lem publikowanych przez NORAD. Są one podane w nierotującym układzie względem punktu Υ w płaszczyźnie xz (rektascencja i deklinacja). Pozycję Υ określa się na podstawie zliczenia dni juliańskich (JD) dla danej daty i obrotu Ziemi względem Υ , tj. czasu gwiazdowego w Greenwich. Przy tym na podstawie czasu, jaki upłynął od epoki TLE, warto uwzględnić precesję Ω , biorąc pod uwagę jej szybkość podaną w TLE jako $\dot{\Omega}$.

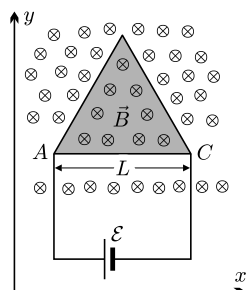

Zadania

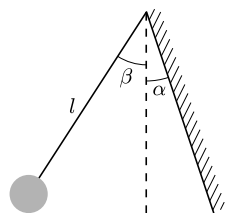
Redaguje Tomasz TKOCZ

Rys. 1

Rys. 2

Rys. 3

M 1435. $ABCD$ jest czworokątem wypukłym, w którym $AB = BC = 4$, $\sphericalangle ABC = 100^\circ$, $\sphericalangle CDA = 130^\circ$ (rys. 1). Znaleźć długość odcinka BD .

Rozwiązanie na str. 8

M 1436. Niech liczby a, b, c z przedziału $[-1, 1]$ spełniają

$$a^2 + b^2 + c^2 \leq 1 + 2abc.$$

Pokazać, że dla każdej liczby całkowitej $n \geq 1$,

$$a^{2n} + b^{2n} + c^{2n} \leq 1 + 2(abc)^n.$$

Rozwiązanie na str. 16

M 1437. Czy dla każdej macierzy $m \times n$ o wyrazach ze zbioru $\{0, 1\}$ zawierającej parzystą liczbę jedynek istnieje podmacierz (otrzymana z wyjściowej macierzy przez wykreślenie pewnej liczby wierszy i pewnej liczby kolumn, niekoniecznie kolejnych), zawierająca dokładnie połowę wszystkich jedynek?

Rozwiązanie na str. 19

Przygotował Michał NAWROCKI

F 865. W jednorodnym polu magnetycznym o indukcji B umieszczono cienką metalową płytkę, mającą kształt trójkąta równobocznego o boku L . Grubość płytki wynosi d , jej gęstość jest równa ρ , a jej powierzchnia jest prostopadła do kierunku pola magnetycznego. Do wierzchołków A i C trójkąta (rys. 2) dołączono źródło napięcia o sile elektromotorycznej $\mathcal{E}$ i oporności wewnętrznej R_0 . Znaleźć przyspieszenie płytki. Zaniedbać masę, oporność i sprężystość łączących przewodów oraz oporność płytki. Rozwiązanie na str. 3

F 866. Na powierzchni nachylonej do pionu pod małym kątem α zawieszono na nierozciągliwej, nieważkiej nici o długości l kulkę o masie m . Kulkę wychyleno na lewo o mały kąt β_0 większy od α (rys. 3) i puszczono. Właściwości sprężyste kulki i powierzchni są takie, że stosunek energii kinetycznej kulki bezpośrednio po zderzeniu do jej energii kinetycznej bezpośrednio przed zderzeniem wynosi K ($0 < K < 1$). Jaki będzie maksymalny kąt dla kolejnych wychyleń kulki w lewo?

Rozwiązanie na str. 19